

SO 1920 - proč jsou vzácné?

Československá emise SO 1920 asi nikdy nestála v úplném popředí zájmu většiny našich sběratelů, což mělo několik příčin. Hned v prvních letech po jejím vydání to byly například nejasnosti ohledně jejího řazení do rámce jednotlivých známkových zemí,¹⁾ a i v československých katalogích byla a je uváděna až v „zadní“ části, na niž se mnoha sběratelům nedostává dost sil a pozornosti. Poměrně jednoduchý přetisk byl také záhy po svém vydání opakovaně padělán²⁾, přičemž některé z těchto padělků oklamaly i zkušené sběratele, což vydání na oblíbené samozřejmě nepřídalo. Ale to nejsou všechny důvody, proč emise SO 1920 nikdy nevystoupila ze stínu svých o mnoho populárnějších výplatních knihtiskových sestřiček z let 1918 - 1920.

FRANTIŠEK BENĚŠ

Mnohé filatelisty od jejího sbírání odrazovalo i mimořádně velké množství nejruznějších odlišností, které se u ní vyskytují (např. různé druhy, barvy a polohy přetisku, odlišná /tzv. ministerská a neúřední/ zoubkování, zhotovená rovněž v tiskárně České grafické unie, i odlišné hodnoty známek použitých k přetiskování), z nichž naprostá většina nebyla dodána poštovním úřadům v plebiscitním území (a pošta je neprodávala ani jiným standardním způsobem) a u nichž se hned v počátku vynořily obavy, zda nebyly z tiskárny vyneseny či získány jiným pokoutným způsobem.³⁾

Situaci se správnou klasifikací těchto odlišností komplikoval i poměrně vágní text, kterým bylo vydání emise oznámeno ve Věstníku ministerstva pošt a telegrafů.⁴⁾

Přesto však emise SO 1920 vřdycky měla svůj okruh věrných vyznavačů - specializovaných a studijních sběratelů, badatelů, publicistů a znalců, kteří za více než osm desítek let od jejího vydání shromáždili a publikovali obdivuhodné množství informací, počínaje okolnostmi jejího vzniku přes obsáhlou specializaci (zahrnující jak původní přetiskování známky a jednu celinu, tak vlastní přetisky) po poštovní užití emise.

Zájem o tuto co do počtu známek druhou nejrozsaáhlejší československou emisi⁵⁾ pak značně oživilo vydání pátého dílu Monografie čs. známek v roce 1998, shrnující většinu dosud známých poznatků o tomto vydání. I přesto však nadále zůstávají neobjasněné některé otázky, k nimž se specializovaní sběratelé vracejí.

Na jednu z nich nás upozornil badatel a publicista K. Paděra, který se v rámci svého studia vrátil k článku publicisty a znalce E. Hirsche, otištěnému v Čs. filatelii v roce 1950 [5].

E. Hirsch v něm přichází s úvahami o možnosti dodatečného vzniku některých vzácně se vyskytujících hodnot tohoto vydání a K. Paděra ve svém článku

s tímto názorem souhlasí. Protože jde o problematiku zajímavou a současně závažnou, rozhodli jsme se vedle článku K. Paděry otisknout i původní, více než půl století starý článek E. Hirsche, a současně jsme o názor požádali i O. Tovačovského, předního badatele v této oblasti a hlavního autora pátého dílu Monografie čs. známek [3].

Všechny tři práce nyní přinášíme.

Karel Paděra : Dodatečný přetisk známek SO 1920 pro obchodníky?

Při čtení starší filatelistické literatury mě velmi zaujal článek Ervína Hirsche - Proč jsou vzácné?, otištěný v březnu 1950 v Československé filatelii [5]. Myslím, že doplňuje a mírně poopravuje některé údaje velmi dobré Monografie československých známek 5, SO 1920, autorů Oldřicha Tovačovského a kol. z roku 1998 [3].

Ervín Hirsch tu uvádí, že pro obchodníky bylo povoleno pozdější přetiskování archů známek z jejich zásob, čímž došlo i k přetištění hodnot, které se v původní přetiskové sérii, vydané poštou, nevyskytovaly. Myslím, že tento údaj je pravdivý - nasvědčuje tomu i uvedení ceny 10 Kč za arch, která byla vyžadována od obchodníků za přetištění, a E. Hirsch mohl být i přímým svědkem dodatečného přetiskování, minimálně to bylo za života jeho filatelistických kolegů.

V článku E. Hirsche nenajdeme údaj, jak dlouho trvalo dodatečné přetiskování známek SO ani přibližný odhad dodaných archů. Hirsch předpokládá, že u stříhaných známek Hradčan (5. kresba) hodnot 5, 10, 15 a 20 h a u známek 500 a 1000 h T. G. Masaryk mohl být dodatečný přetisk dost významný.

Pokud pro účely tohoto článku připustíme, že známky SO 1920 byly pro obchodníky skutečně dodatečně přetiskovány, znamenalo by to i vyřešit problém, zda známky 5 h (světle zelená), 10 h (červená) a 25 h (modrá) z emise Hradčany (první kresba) s přetiskem SO 1920 lze zařazovat mezi známky nevydané. Domnívám se, že známky SO 1920 uvedených

¹⁾ Jednotlivé světové katalogy ji řadily různě - buď polské i československé vydání společně jako samostatnou známkovou zemi, nebo tato vydání samostatně jako samostatné známkové země, nebo jako oddíl připojený vždy za příslušný stát (ČSR a Polsko) [1].

²⁾ Padělků už z roku 1921 uvádí např. [2].

³⁾ Což je případ nemalého množství makulatury, neoprávněně vynesené z tiskárny a prodané sběratelům [3].

⁴⁾ „... na popud dohodové plebiscitní komise byly vydány pro území Těšínska, Spíše a Oravy všechny druhy a hodnoty dosavadních československých známek a kromě toho dopisnice s přetiskem SO 1920 ...“ [4].

⁵⁾ Se svými 43 základními hodnotami zůstává po emisi PČ 1919 druhým nejrozsaáhlejším vydáním známkové země Československo.

hodnot se přece jen „drápkem zachytily“ v této skupině. Všeobecný text „všechny druhy a hodnoty posavadních československých známek“ ve Věstníku umožňoval přetiskování i těchto známek. Znamená to, že vše se dělo s vědomím Ministerstva pošt a telegrafů, a tak lze koketovat s názorem, že tyto známky můžeme zařadit mezi známky nevydané. Je to však stále v rozporu s definicí uvedenou v práci Pavla Pittermanna a kol. - Základní filatelistická terminologie [6], Československá filatelie - Praga 1988, str. 147 (známky byly zhotoveny dodatečně, po skončení platnosti, a to nikoliv pro služební či reprezentační potřebu vydavatele).

Další problém nastává s výskytem převrácených přetisků (a případně i obtisků) známek SO 1920. Domnívám se, že dost velký počet převrácených přetisků mohl vzniknout právě v době dodatečného přetiskování, a to možná i na přímá přání obchodníků, kteří si k přetisku dodali své známky. Tak lze vysvětlit např. výskyt známek 500 h druhého spirálového typu Hradčan, černý přetisk, které jsou uváděny jen s převráceným přetiskem [7]. Domněnku, že tento přetisk vznikl až dodatečně, však jednoznačně dokázat či vyvrátit je asi nemožné. Lze však souhlasit s názorem pana Jana Bastla [8], že jde pravděpodobně o přetisk dodatečně vyrobený, oficiálně nevydaný, podobně jako jiné hodnoty s tímto přetiskem, které byly vydány po platnosti plebiscitních známek a u filatelistické přepážky v Praze nebyly prodávány.

Ervin Hirsch : Proč jsou vzácné? [5]

Takto formuloval svůj dotaz jeden z čtenářů nedávného pojednání o známkách SO 1920, maje přitom na mysli 11 hodnot, jež vykazují značně vysoké ceny, ať již skutečně placené nebo alespoň požadované. Jsou to Hradčany - stříhané 5 h modrozelená, 10 h žlutozelená, 15 h, 20 h karmínová, zoubkovaná 15 h ř. 13 ¼ a ř. 11 ½ : 10 ¾, 25 h fialová hř. 11 ¼ a ř. 13 ¼ : 11 ½, 60 h hř. 13 ¼ : 13 ½ a 500 a 1000 h T.G. Masaryk.

Dotaz je zcela na místě, neboť se týká částečně hodnot, které katalogy uvádějí jako normální nebo sběratelsky důležitou výjimku, a sběratel je právem zvědav, jak mohly vzniknout rarity v sérii určené původně k obecnému, i když ohraničenému použití. Vysvětlení nebude nikterak nesnadné, uvědomíme-li si některé průvodní zjevy tohoto vydání a prozkoumáme-li soustavně jejich důsledky.

Za nejdůležitější z nich nutno považovati nejasné znění ustanovení Věstníku a dodatečný přetisk, uskutečněný na přání a na zásobách obchodníků. Text „všechny druhy a hodnoty posavadních československých známek“, jak to hromadně, ale nepřesně formuluje Věstník, umožnil při pozdějším přetiskování, jež bylo povoleno pro obchodníky za poplatek 10 Kčs za arch, z vlast. zásob obchodníka dodaný, přetištění i těch hodnot, které se v původní přetiskové sérii, vydané poštou, nevyskytovaly. Mám na mysli zejména hodnoty 5, 10, 15 a 20 h stříhané, kterých bylo v zásobách obchodníků v roce 1920 až

nadbytečně mnoho a které se mohly přetiskem SO 1920 dostat z nesnadno prodejné skupiny do skupiny hledané. Námitky (pochybují však, že byly vůbec vysloveny), že se nejedná o známky, použité při prvním přetiskování, byly zajisté rychle uloženy poukazem na zmíněné blahovolné znění Věstníku. Tak došlo asi také k přetištění 5 h světle zelené, 10 h červené a 25 h modré, které se pak usadily ve skupině známek nevydaných.

Ale zůstaňme u čtyř hodnot výše vyjmenovaných. Staly se od prvopočátku monopolním vlastnictvím několika obchodníků za levnou cenu (nominále + 10 h), ale v poměrně nepatrném počtu, neboť vzrůstající poptávka záhy prokázala, že nějaký ten arch zdaleka nestačí sběratelskému zájmu. Zejména to byly obě nevydané známky 10 a 20 h stříhané, jež byly již tehdy poměrně vzácné. Opustivše v původním stavu zásoby obchodníků, vytvořily po přetištění nejen novou ritu, ale současně zvýšily podstatně cenu nepřetištěných zbytků, jež zůstaly v rukou obchodníků. Při této příležitosti je účelné si připomenouti, že známky 10, 20 i 30 h byly téměř výhradně v obchodních zásobách, kamž se dostaly všemi možnými cestami, jen ne cestou normálního nákupu. Náhodné a ojedinělé použití stříhaných hodnot na některých poštovních úřadech a náhodně prodaný neupotřebený arch znamenitě podpořily cenovou politiku, která rychle vytvořila z neupotřebených zásob, pokoutně získaných, regulérní známky.

Je-li vzácný základ, musí býti vzácný i přetisk na tomto základě. Tak kalkulovali všichni, kdož posílali své archy tiskárně k přetisku. O tom, že počítali správně, nás přesvědčuje dnešní cenová výše. Třicet let snad zmínilo hořkost sběratelů nad tehdejším nepromyšleným a škodlivým rozhodnutím, nikdy však nebude tento protisběratelský čin vyhlazen z naší paměti. Důsledný sběratel se sotva kdy u těchto dvou známek zbaví pocitu, že má v rukou nepoctivou známku s nepoctivým přetiskem.

Poněkud jinak vyhlíží situace u stříhaných známek 5 h modrozelené a 15 h cihlově červené. Ani ony nebyly pravděpodobně přetištěny při prvním, normálním přetiskování, neboť tiskárna nebo státní dozor neměly zajisté pomíchný zásoby známek stříhaných se zoubkovanými. Jsou to tedy opět výrobky dodatečného přetiskování pro obchodníky, jenže tentokrát tvoří základ známka regulérní. Původně bylo zajisté přetištěno značné množství archů a nebylo pomýšleno na výrobu vzácností, normálnost hodnoty původní a nepřilíhající vysoká počáteční cena vyvolaly však takový zájem, že poptávka záhy značně převyšovala nabídku, bržděnou poměrně malými zásobami.

U známek zoubkovaných nejsou vznik a jeho důsledky již tak jasné. V této skupině nutno mít sice rovněž na paměti obchodnické dotisky, nelze je však hodnotiti jako rozhodující.

Sledujme nejprve hodnotu 15 h v různém zoubkování a porovnejme si poměr vzácnosti základní známky se známkou přetištěnou.

	bez přetisku:	s přetiskem:
hř. z. 13 ¼ : 13 ½	obyčejná	obyčejná
ř. z. 13 ¼	obyčejná	vzácná
ř. z. 13 ¼ : 11 ½	obyčejná	obyčejná
ř. z. 11 ½ : 10 ¼	vzácná	velmi dobrá

Z přehledu plyne, že si musíme blíže prohlédnouti jen dvoje zoubkování, a to: ř. z. 13 ¼ a ř. z. 11 ½ : 10 ¼. Proč zcela levná hodnota 15 h ř. z. 13 ¼ se mění přetiskem ve vzácnou a proč vzácná hodnota 15 h ř. z. 11 ½ : 10 ¼ bez přetisku se mění přetiskem jen v hodnotu dobrou? Pro první případ bychom měli tři možná vysvětlení: řádkové zoubkování se v letech dvacátých tak přesně nerozlišovalo od hřebenového, takže převážně uniklo a snad i uniká podnes pozornosti sběratelů. Také při dotiskování se asi ze strany obchodníků nedodalo mnoho těchto archů, neboť 10 Kč poplatek za přetisk listu musel být využit hospodárněji. Snad i tiskárna použila určitého menšího počtu listů řádkové zoubkovaných k doplnění původní zásoby, zoubkované převážně hřebenově. Každý z těchto momentů, nebo snad všechny tři úhlem, jsou důvodem vzácnosti této hodnoty. Vzácnost druhé (11 ½ : 10 ¼) překvapuje toliko srovnáním se známkou původní. Ta je totiž bez přetisku o 100 % výše ceněna než s přetiskem. Mohlo by se z toho souditi, že veškerá zásoba známek s tímto zoubkováním pochází ze skladů obchodníků, čímž se podstatně snížil počet nepřetiskovaných listů. Není ovšem vyloučeno, že si tiskárna vypomohla již při prvním přetiskování několika desítkami listů zoubkovaných ř. 11 ½ : 10 ¼.

U hodnoty 25 h je přehled zoubkování podobný:

	bez přetisku:	s přetiskem:
hř. z. 13 ¼ : 13 ½	lepší	obyčejná
hř. z. 11 ¼	obyčejná	vzácná
ř. z. 13 ¼ : 11 ½	obyčejná	vzácná

Obyčejná zoubkování, nacházející se v zásobách obchodníků, se stala vzácnými, neboť se dostala jen v několika listech k druhému přetisku. Tyto listy byly pak rozdělovány a odprodávány dle cen, diktovaných velkou poptávkou a malou zásobou.

Nejjasnější jsou důvody vzácnosti obou hodnot s protřetím pres. Masaryka. Vydány dodatečně a ve velmi malém počtu (u srovnání s počtem hodnot ostatních), získaly ihned pověst známek s velkou budoucností. Jakmile se rozhlásilo, že bylo přetištěno pouze 50 listů každé z obou hodnot, nastala po nich sháňka, podporující prudký cenový vzestup. Dvaceti a třicetinasobné náklady obou stejně vysokých hodnot v sérii Hradčan ostře kontrastují s uměle nízkým nákladem těchto obou hodnot a jsou zřejmým dokladem, že již při jejich vzniku byl záměrně vytvářen nedostatek a tím i uměle vzácnost.

Četné známky nevydané a hojně nepravidelnosti u tohoto vydání jsou jen přímým důsledkem nebo pokračováním oné poštovní blahovůle, která vyvolala tak málo blaha, ale zato nadbytek vůle k snadnému zisku.

Rozvedl jsem svou odpověď tazateli proto, abych ukázal nejen na příčiny a následky sobeckých vnějších zásahů u jednoho vydání, nýbrž současně objasnil jejich obecné a nadčasové nebezpečí pro nejširší sběratelské vrstvy.

Oldřich Tovačovský : Odpověď na otázku, proč jsou vzácné

Byl jsem požádán o názor na obsah článku redaktora Ervína Hirsche „Proč jsou vzácné?“, který byl otištěn v Československé filatelii 1950, str. 56 - 57. Odpovídám tedy:

O vydání plebiscitních známek věděli tehdejší publicisté, ing. Jan Weiss a redaktor Ervín Hirsch, mnohem více, než nám byli ochotni sdělit, což potvrzují i jejich publikace. Tito znalci dřívější generace měli možnost poznat problematiku tisku československých známek od počátku republiky.

Ing. Jan Weiss se zmiňuje ve své studii Československé plebiscitní známky (SO 1920), vydané v roce 1927, mimo jiné o možnosti nelegálního vydání některých plebiscitních známek. Zejména v kapitole XIII, na str. 48 - 55, ve stati - Zkusmé tisky, makulatura, spekulativní tisky, soukromé zoubkování - uvádí mnohá fakta, která stojí za uvážení a částečně jsou i v souladu s názvem Hirschova článku - Proč jsou vzácné?

Redaktor Ervín Hirsch se vyjadřuje podobným způsobem zejména ke známčkám, které byly sice přetištěny, ale nebyly vydány. Označuje je hromadným názvem „Zkusmé přetisky“, kde je velmi obtížné rozlišit, co bylo přetištěno zkusmo, neboť značné množství a nejružnější kombinace známek a přetisků různých druhů a barev svědčí o záměrné výrobě z důvodu spekulativních. Viníka těchto událostí ovšem žádný z obou autorů neuvádí.

A moje představa? Způsob mého bádání při hodnocení plebiscitních známek se ubíral cestou praktického seznamování s materiály, které jsem postupně nacházel a ověřoval. Tam, kde znalci ing. Weiss a redaktor Hirsch vlastně již končili, já jsem začínal. Bylo to v druhé polovině minulého století. K získání základních vědomostí mi pochopitelně posloužily návštěvy archivu Poštovního muzea v Praze. V roce 1964 jsem totiž získal povolení ke studiu jeho archivních materiálů. Šlo o plebiscitní známky a měl jsem možnost prohlédnout si mnoho zajímavého archového materiálu. Byly to především běžné známky všech hodnot emise Hradčany s přetiskem SO 1920 od 1 h až po 1000 h (hodnoty 60, 75, 80, 120, 200, 300, 400, 500 a 1000 h tam byly také se vzácné se vyskytující přetiskem SO 1920 - přetiskové desky C), nízké hodnoty se vyskytovaly v souboru vícekrát, např. hodnot 15 h Hz A bylo ve sbírce odhadem asi 200 archů, oproti tomu jen jediný vzácný arch Řz B. Zbývající zoubkování Řz D a E bylo rovněž zastoupeno. U hodnoty 25 h jsem zjistil kromě běžného hřebenového zoubkování A asi 7 archů Hz C. Nezoubkované známky 5, 10, 15 a 20 h karmínovou Hradčany s přetiskem SO 1920, ani žádná další vzácná zoubkování jsem však neviděl ani v jednotlivých kusech. Za zmínku jistě stojí dva velké bloky známek s přetiskem SO 1920 T. G. Masaryk - 500 a 1000 h, které jsem si tam mohl ověřit.

Vzácné známky, jednotlivé i v dvoupáskách či čtyřblocích měli zato ve svých sbírkách starší filatelisté, a díky jejich laskavosti jsem si je mohl prohlédnout a za-

registrovat. V jedné z těchto sbírek jsem viděl onen jedinečný osmiblok nezoubkované známky 20 h karmínové s přetiskem SO 1920, navíc se vzácnou přetiskovou vadou - úzkým písmenem O na 27 ZP, který byl před několika lety prodán v aukci firmy Profil do USA, a sběratel, který ho získal, se z něho dlouho neradoval, po půl roce totiž zemřel, jak mi oznámila jeho paní. Od filatelistů jsem se také dověděl, že frýdecký poštmistr dostal v předělu známek v období plebiscitu arch 20 h karmínové nezoubkované s přetiskem SO 1920, přinesl ho ukázat do klubu filatelistů ve Frýdku a všechny přítomné sběratele obdaroval jednou známkou ze zmíněného archu.

Postupně jsem se seznamoval i s dalšími sběrateli, především v blízkém okolí, tj. na Těšínsku, později v širším okruhu Moravy a Čech a poznával jsem jejich sbírky.

A proč o tom všem tak podrobně píšete? Jde o odpověď na článek E. Hirsche (Proč jsou vzácné?), kde autor uvádí, že nezoubkovaných Hradčan hodnot 5, 10, 15 a 20 h bylo v zásobách obchodníků v roce 1920 až nadbytečně mnoho a mohly se dostat přetiskem SO 1920 z nesnadno prodejné skupiny do skupiny hledané (jejich vzácnost autor v článku rozlišuje), a to díky pozdějšímu přetiskování, jež bylo povoleno obchodníkům za poplatek 10 Kč za arch z jejich vlastních zásob.

Ptám se tedy, kde jsou ony nadbytečné zásoby? Jsou snad v cizině? A proč si tam tedy neopatřil onu raritu (zminěný osmiblok známky SO 1920 20 h karmínové nezoubkované) onen sběratel z USA? Asi proto, že tam nebyla. Nebo snad spekulace obchodníků o možnosti dát si přetisknout vlastní archy známek nevyšla? Není ani známo, jak dalece ji obchodníci využili, ale nijak do dnešní doby nepocitujeme, že by byly tyto známky v prodeji a v dostatečném množství. Naopak, skutečnost nás učí, že dobrých věcí není nikdy dostatek.

Pro a proti

Podrobně jsme se seznámili s názory tří publicistů, s jejichž závěry lze souhlasit i polemizovat.

U Hirschova článku považují za pozoruhodné, že se jeho autor o údajném dodatečném přetiskování zmiňuje až v roce 1950, tedy třicet let poté, navíc bez jakéhokoliv odkazu na pramen, z něž svá tvrzení čerpá (což přirozeně hodnověrnost těchto tvrzení značně snižuje). Přitom ještě v roce 1935 ve své a Fraňkově knize [11] o žádném dotisku pro obchodníky nehovoří a omezuje se pouze na následující text: „Zkusných, nepodařených a jiných přetisků dostalo se na veřejnost podloudným způsobem veliké množství. Hromadným názvem zkusné přetisky bývá označováno mnoho známek, které sice byly přetištěny, ale nebyly vydány. Je velmi obtížno rozlišovati a určovati, co bylo přetištěno zkusmo, neboť značné množství a nejrůznější kombinace známek a přetisků různých druhů a barev nasvědčují o záměrné výrobě z důvodů spe-

kulačních.“ Všechny diskutované hodnoty (tedy zejména nezoubkované 5 h modrozelená, 10 h zelená, 15 h a 20 h červená) tu ale uvádí jako známky vydané.

Zjištění O. Tovačovského, že v Poštovním muzeu „nezoubkované známky 5 h modrozelenou, 10 h zelenou, 15 h a 20 h karmínovou Hradčany s přetiskem SO 1920 ani žádná další vzácná zoubkováni jsem však neviděl ani v jednotlivých kusech“, by zase spíše nasvědčovalo pozdějšímu tvrzení E. Hirsche a současným úvahám K. Paděry. Pokud by totiž tyto hodnoty skutečně vznikly až při dodatečném přetiskování (pokud k němu skutečně došlo), nejspíš by z takové akce nebyly dodány do Poštovního muzea. A naopak, pokud by byly součástí standardního vydání, v muzeu by se alespoň v nějakém množství nacházely.

Na druhé straně - syn tehdejšího obchodníka a významného obchodnického činovníka J. Minařika ve svých jinak velmi podrobných vzpomínkách (otiskovaných na pokračování i v dnešní Filatelii) věnuje okolnostem kolem vydání emise SO 1920 samostatnou kapitolu⁶⁾; o nějakém přetiskování pro obchodníky se v ní však vůbec nezmiňuje (i když taková věc by se jistě nedala nijak utajit).

Opomenout nemůžeme ani technickou stránku věci. Z literatury [10] víme, že: „Dvouřádkový vodorovný přetisk byl na známky vytištěn v České grafické Unii a. s. v Praze knihtiskem. S ohledem na spěšné provedení přetisku nebyly zhotoveny pevné desky, nýbrž přetisk byl tištěn na stokusové archy přímo písmenkovou sazbou.“ Takovéto „tiskové desky“ však v tiskárně obvykle nebývají dlouhodobě uchovávány, ale po dokončení tisku bývají rozmetány (rozetrány na jednotlivé litery k dalšímu použití nebo k roztavení pro odlévání liter nových). Pokud by tedy došlo k dodatečnému přetiskování, muselo by být provedeno bezprostředně po ukončení přetiskování základního (nebo dokonce ještě v jeho průběhu - pak by to ale nebyl dotisk, ale tisk souběžný). O žádném takovém dotiskování jsme však v literatuře nenašli zprávu. A protože přetisky všech dosud známých pásek a bloků oněch čtyř diskutovaných nezoubkovaných hradčanských hodnot nepochybně pocházejí z některé běžně používané přetiskové desky, nemáme žádný důkaz pro případnou hypotézu, že by pro údajné dodatečné přetiskování byla zhotovena deska nová.

Pár slov o filatelistickém obchodě

Možná by teď bylo na místě zastavit se u nekonkrétního Hirschova tvrzení o uvedených čtyřech nezoubkovaných hodnotách: „Staly se od prvopočátku monopolním vlastnictvím několika obchodníků za levnou cenu.“ Kdo však byli tito obchodníci a můžeme je dnes ještě vůbec identifikovat?

Pro začátek uveďme, že filatelistický obchod byl u nás už před rokem 1918 sice značně rozvinutý, ale naprostá většina obchodníků na nově vydávané rakouské známky přirozeně nahlížela asi tak, jako se dnešní sběratelé a obchodníci dívají na novinky Čes-

⁶⁾ Dobrodružství s přetiskem SO 1920, která bude otištěna jako 5. pokračování seriálu v létě tohoto roku.

ke republiky. Prostě to byly nové známky, na nichž se sice dalo něco vydělat, ale s klasikou se to samozřejmě nedalo srovnat.

Naprosto jiná situace však nastala po vzniku republiky. Výstižně ji popisuje V. Nebeský: „Nastávající doba zgruntu mění charakter filatelie, zejména přechodem na specializaci československých známek včetně všemožných opiček, jak se tehdy říkávalo různým specialitkám a zvláštnostem. ... Mění se však i charakter sběratele, pro něhož, je-li s dostatek podnikavý, poštovní známka často ztrácí význam předmětu ušlechtilé sběratelské záliby a stává se obchodní záležitostí, zbožím, objektem spekulace. Problematickému kouzlu peněz neodolala ani řada nových obchodníků s poštovními známkami, rekrutujících se valnou měrou z bývalých filatelistů; signálem k jejich hromadnému nástupu byl zejména nenadálý barevný vodorád starých rakouských známek s novým přetiskem Pošta československá 1919. ... Chaos vzniklý kolem přetisků už nejen lákal a sváděl, ale přímo vyzýval mnohé vlivné filatelistické funkcionáře, aby byli ve střehu a všemožně si zajišťovali výhody a privilegia vyplývající z jejich funkčního postavení nebo z osobních konexí.“ [12]

Abychom se však dostali do relace - je přitom samozřejmě, že zdaleka ne všechny budoucí „lepší“ položky byly v tehdejších novinkách rozpoznány, a tak při četbě dobových inzerátů s překvapením zjišťujeme, že mnohé dnes doslova pěti- či desetikorunové známky byly tehdy nabízeny za podobné ceny jako položky, které dnes dosahují cen mnohonásobně vyšších.

O skutečné ceně většiny tehdejších nových známek, které dnes automaticky vnímáme jako cosi opravdu hodnotného, výmluvně vypovídá text inzerátu v dubnovém čísle Českého filatelisty z roku 1920: „HLEDÁM KOLO, nové neb zánovní, výměnou za čl. známky s přetiskem Pošta československá 1919 neb i jiné známky vzácnější a vyšších hodnot.“

Přesto však mezi tehdejšími obchodníky (a sběrateli) byli i takoví, kdo se tomuto lehce přezíravému pohledu vymkli a - jak si za chvíli ukážeme - na různých odchylkách tehdy relativně běžných nových známek dokázali slušně vydělat.

Emise SO 1920 v dobovém filatelistickém tisku

Když už jsme se zastavili u časopisu Český filatelista - mnohé o okolnostech vydání a distribuce emise SO 1920 můžeme vyčíst ze stránek jeho tehdejších čísel. Například zmíněný obchodník J. Minařík ji tu ve svém půlstránkovém inzerátu nabízí už 15. 2. 1920, tedy pouhé dva dny po jejím vydání. O vydání emise přitom tento časopis referuje až o měsíc později, na str. 53.

V dubnovém čísle předseda J. Šula oznamuje, že pro členy „plebiscitních známek čl. objednal klub za 191.300 K; dle sdělení ministerstva pošt nebudou dodány najednou, nýbrž v partiích“. V červnu pak rubrika Klubovní zprávy oznamuje, že „Druhá zásilka plebiscitních známek došla teprve 25.5. Ježto v ní scházelo známek za K 16.000, byla po úředním řízení vrá-

cena 29.5. Od té doby nová partie nedošla. Veškeré urgencye za zaslání jsou proto naprosto bezúčelné. Jakmile známky dojdou, budou ihned rozděleny.“ Hned následující odstavec je však pro nás mimořádně zajímavý: „Klubu podařilo se opatřit i variace SO, jež v hlavních úplných řadách nejsou obsaženy. Kdo by si přál těchto dodatků (jen z těch, kteří mají objednané velké řady), necht' zašle výhradně složným listkem klubovním 12 K. Každý obdrží dodatků jen tolik, kolik objednal velkých řad.“ Zářijové číslo oznamuje zrušení poštovní platnosti emise SO 1920 a dále informuje: „Nákup S. O. známek. Po dlouhém čekání jest konečně klubu možno přikročiti k rozeslání doplňků zakoupených S. O. známek. K zakoupeným 38 hodnotám obdržel klub dodatečné množství 11 hodnot, od 5 h stříhané, nového typu, však pouze 5 archů. Každý člen, jenž objednal jednu sérii doplňků, obdrží všech 12 hodnot. Kdo objednal větší počet doplňků, obdrží dle objednávky pouze přiměřený počet, pokud malá zásoba stačí.“

V témže čísle pak obchodník F. Šašek nabízí: „S. O. 1920 52 hodnot s Masarykem 500 a 1000 h, úplné série v cenách nejlevnějších“ a obchodník F. Napravil: „S. O. - 11 dodatečných hodnot za 30 K“ (jen pro srovnání - dvojici razítkovaných výplatních známek 500 a 1000 h TGM nabízel za 13 K, tedy o korunu draž než neupotřebenou 25 h ultramarinovou Hradčany z téhož inzerátu).

Říjnové číslo přináší obsáhlé zamyšlení Klaudivie Běhala Filatelie dříve a dnes, z nějž vyjímáme: „V plebiscitních známkách vyrojila se pojednou mimo oficiální vydání řada hodnot s odlišnými přetisky v barvě nebo úpravě (zoubkované známky místo stříhaných) a dokonce i přetisky na nevydaném chybotisku (ultramarinové 25 h a fialové 20 hal. novinářské).“

V listopadu o emisi píše J. Šula pod titulkem Chybné tisky či essaie? „Poslední dobou objevily se na trhu filatelistickém četné, dosud neznámé známky plebiscitní republiky Československé. Dotazem na kompetentních místech nezbyvá než připustiti možnost oficiální existence těchto neznámých hodnot. Leží přede mnou tyto hodnoty: 5haléřová Českosl. republiky prvního vydání, zoubkovaná i nezoubkovaná s černým přetiskem, 10h dto prvního vydání, zoubkovaná i stříhaná s černým přetiskem, 10h druhého vydání stříhaná s černým přetiskem, 20h zoubkovaná prvního vydání s černým přetiskem (tuto viděl jsem vskutku poštovně použitou na průvodce), 20h II. vydání stříhaná s černým přetiskem, 25h I. vydání s černým přetiskem, ultramarinový chybotisk s modrým a černým přetiskem, zoubkovaná i stříhaná, 30h II. vydání s červeným, černým a modrým přetiskem, každá zase stříhaná i zoubkovaná, 50tih. I. a II. vydání s červeným tiskem, 50h II. vydání s černým tiskem zoubkovaná, 60h s červeným tiskem stříhaná i zoubkovaná, 120h s černým tiskem zoubkovaná, 200h stříhaná s černým tiskem, 500h stříhaná s červeným tiskem, 1000h stříhaná s černým a červeným tiskem, novinová známka, chybný tisk, 20h fialová s černým přetiskem, spěšná 2h na bílém papíře stříhaná i zoubkovaná, každá

s černým a modrým přetiskem, 5h spěšná na bílém papíře, stříhaná i zoubkovaná s černým a modrým přetiskem, známka doplatní 5 a 25h s černým přetiskem, některé známky doplatní zoubkované. Katalogovat naše S. O. pro specialisty bude velmi tvrdým oříškem, neboť není nemožno, že existují ještě i jiné druhy, mně dosud neznámé.“

O několik stran dále nacházíme klubové oznámení: „Upozornění. Plebiscitní známky S. O. jsou již vyprodány, nebudtež tedy dále objednávat. Klubu bylo přiděleno 100 kusů známek S. O. s obrazem presidenta republiky 5 K a 10 K; protože počet objednavatelů jest daleko větší, jest nutno známky přidělití losem. Jedna série s klubovým příplatkem stojí 25 Kč.“ Číslo pak uzavírá inzerát obchodníka F. Napravila, nabízející tutéž sérii za 75 K, nezoubkovanou známku 5 h Hradčany modrozelenou za 60 K, stejně jako 200 h Hradčany s černým přetiskem či 5 h spěšnou na bílém papíru. Kompletní řada 52 hodnot včetně obou známek TGM pak stála 175 K.

Ročník uzavírá prosincové číslo, v němž nalezneme inzerát obchodníka A. Černého, nabízející tutéž řadu za 200 K a bez TGM za 120 K. Jednotlivě nezoubkované hradčanské známky pak stály: 1 h - 4 K, 5 h světle zelená - 50 K, 5 h modrozelená - 20 K, 10 h červená - 40 K a 15 h - 15 K.

V červnovém čísle z následujícího roku (1921) nalezneme článek Plebiscitní známky těšínské, který „na základě různých pramenů úředních i soukromých sestavil Józsa Dvořák, stavitel ze Slezské Ostravy, Těšínsko“. Mimo jiné zde uvádí soupis známek, jak je postupně dostávaly poštovní úřady v plebiscitní oblasti. Nezoubkované známky Hradčany 5 h modrozelená a 15 h v něm uvedeny nejsou; u nezoubkovaných hodnot 10 h zelená a 20 h karmínová je uvedeno, že dva archy 20 h obdržel poštovní úřad Frýdek-nádraží a jeden arch 10 h poštovní úřad v Karvině. „Kromě zde uvedených druhů známek nikde v plebiscitním území žádné jiné vydány nebyly ... V Praze vyrojila se celá halda plebiscitních známek, stříhaných místo zoubkovaných a zoubkovaných místo stříhaných, jakož i s jinobarevnými přetisky, které nikdy v plebiscitním území nebyly upotřebovány a ani Opavskému poštov. ředitelství zaslány nebyly, a běží zde jistě jen o hmotný prospěch některého spekulantů, který svým vypuštěním těchto odrůd na trh filatelistický poškodil jinak dobrou pověst pravých známek plebiscitních.“

V zářijovém čísle téhož ročníku inzeruje obchodník F. Napravil bombasticky: „Pro pány spekulanty! Známky na uložení kapitálu a pro spekulaci!“, a o dva měsíce později pak poprvé přináší nabídku: „S. O. Hradčany stříhané 10 h zelená a 20 h červená - po 100 Kč za kus.“ Zhruba od této doby jsou obě tyto známky (spolu s ostatními odlišnými hodnotami emise

SO 1920) stálou součástí nabídky na našem filatelistickém trhu a často se vyskytují v aukcích i nabídce sběratelů a obchodníků.

Kdo jsou „přátelé filatelistů“⁷⁾

Po přečtení předchozích řádek si pozorněji čtenář asi položí otázku - jak to tedy filatelistické spolky a jejich časopisy vlastně myslely? Na jedné straně ohnivě brojí proti jakékoliv nestandardnosti při vydávání a distribuci známek, na straně druhé od pošty pro své členy tyto nestandardnosti v hojně míře vyžadují a prodávají jim je.

Například v únorovém čísle Českého filatelisty z roku 1920 na straně 34 v rubrice Klubovní zprávy čteme: „S povděkem vzata na vědomí zpráva, že výtěžek pro klubovní pokladnu činí z prodeje I. makulatury K 46,80, z II. makulatury K 293,75, z černých tisků K 392,60, z chybných 20h známek K 39,80, ze vzorců a legionářských známek na obálkách K 771,- a z neupotřebených českoslov. známek K 325,- pro slosovací fond.“ Z tohoto krátkého textu jasně vyplývá, že klub měl větší příjem z prodeje a distribuce dnes často kritizovaných makulatur než z prodeje standardních emisí.

A co teprve nechvalně známý podíl filatelistických funkcionářů na prosazení vydání Pošta československá 1919 či aktivní pomoc při organizaci výroby a distribuci některých tzv. revolučních vydání z roku 1918 (zejména malý a velký znak a skalické), známek skautské a legionářské pošty, podpora a účast na výrobě různých (např. doplatních či novinových) provizorií a podobně, abychom zůstali jen u necelých prvních dvou let po vzniku československého státu.

Odpověď je tedy nasnadě. Jednoduše řečeno, sběratelé a jejich organizace v tom rozhodně nebyli nevinné. Naopak - sami tuto Pandořinu skříňku na samém počátku naší známkové tvorby napomáhali otevřít tím, že si na vydavateli pro své členy vymohli nákup makulatury, nejrůznějších zkusmých tisků a dokonce i nevýdaných známek (např. ultramarinová 25 h Hradčany) a tyto výrobky (které měly být jistě spíše zničeny) aktivně propagovali a hromadně distribuovali. Tím ovšem - obrazně řečeno - zaseli vítr, z nějž sklidili bouři (což, bohužel, pocítujeme dodnes). Po onom prvním (a důkladném) uklouznutí sběratelských organizací na komerčně lákavé šikmé ploše totiž jakákoliv kritika jiných nestandardně získaných odchylek našich známek jistě působila značně licoměrně. Když sběratelé podobné výrobky od počátku kupovali od vlastní organizace, která měla především hájit jejich zájmy, těžko se můžeme divit, že přišť je s důvěrou koupili i jinde.⁸⁾

A právě tento obojaký přístup řady filatelistů - funkcionářů i obyčejných členů - způsobil, že do československé filatelie bylo hned v jejím počátku zavlečeno

⁷⁾ Tady jsem si dovolil malou parafrázi, v naději, že by snad mohla mírně pobavit pamětníky dob nedávno minulých.

⁸⁾ Obdobná praxe je však, bohužel, běžná i dnes. Pokud některé filatelistické přepážky České pošty prodávají (v komisi) např. soukromé „čermotisky“, na nichž jsou napodobeniny čs. a českých poštovních známek, nelze se divit, že si je někteří důvěřivější sběratelé i za nemalé částky ochotně kupují. Prostě je nenapadne, že by mohlo jít o ryze soukromé výrobky, s poštou nemající nic společného...

v nebyvalé míře pokrytectví (na jedné straně snaha o zachování zdání čistoty distribuce, na straně druhé pak bezostyšné usilování o získání nestandardních výhod, až už s cílem o co největší rozšíření členské základy, či ve snaze o osobní výhody a obohacení), je- hož následky pocítujeme podnes.

Výmluvnou ilustraci této skutečnosti najdeme v lednovém čísle Českého filatelisty z roku 1921. Na jeho 16. straně je otištěn zápis ze 34. řádné valné hromady Klubu českých filatelistů a současně tento dopis: „P.T. členům Klubu českých filatelistů a všem sběratelům v Republice československé! Rozhodl jsem se složit funkci předsedy Klubu českých filatelistů, kterou jsem měl tu čest zastávat více než 20 let a otevřel jsem závod filatelistický; zejména míním specializovat se na známky Republiky československé, bych měl vyhovět stále stoupající poptávce po raritách a specialitách těchto známek. ... Bude mou snahou vyhovět každému přání ..., ať již jde o známky ... sice připravené, ale k jejich vydání nedošlo z různých důvodů (na př. zrušení plebiscitu).“ Podepsán: „Ing. Jar. Šula, Král. Vinohrady, Krkonošská 7.“

Ob pouhou jednu stránku dále je pak zařazen Šulův oboustránkový inzerát, v němž mimo jiné nabízí obě hodnoty TGM SO 1920 za 80 K a řadu 52 hodnot SO za 200 K...

Závěrem

Co říci závěrem? Ukázali jsme si, že (podobně jako u přetiskové emise Pošta československá 1919) u vydání SO 1920 - přes dlouhou dobu od jeho vzniku - nemůžeme ani dnes s úplnou určitostí prohlásit, které hodnoty vlastně tvoří jeho úplný soubor. Filatelistická praxe sice v průběhu uplynulých desetiletí ustálila jistý (většinou sběratelů přijímaný) názor, prakticky se projevující v jeho katalogizaci. Přesto však je možné (a dokonce i pravděpodobné), že některé vzácně se vyskytující hodnoty (a varianty zoubkování či odlišnosti v poloze a barvě přetisku), zařazované mezi vydané, jimi ve skutečnosti nebyly (a není vyloučeno, že mohly vzniknout i dodatečně), a naopak, některé hodnoty (a varianty) dnes považované za nevydané či dokonce za zkusmé tisky, snad mohly být (alespoň zčásti a možná i nedopatřením) přetištěny v rámci původního nákladu a s ním i skutečně distribuovány, nebo k distribuci alespoň připravovány.

Zařazení jednotlivých známek do uvedených skupin (zejména vydané a nevydané) má přitom dalekosáhlé důsledky pro jejich katalogizaci, sběratelskou oblibu a samozřejmě i cenu. To, kam má ta která hodnota patřit, se v průběhu let řídilo mnoha hledisky, z nichž nemalá část byla ryze osobních a sledovala jen svoje dílčí komerční zájmy.

Ať už to však bylo jakkoli, je jasné, že vyskytující se exempláře nezoubkovaných známek 10 h zelená a 20 h červená Hradčany s přetiskem SO 1920 rozhod-

ně nemohou pocházet pouze z onoho legendárního jednoho, resp. dvou archů z Karviné či Frýdku (pokud tyto archy vůbec skutečně existovaly). Z praxe totiž víme, že počet jejich dochovaných kusů vysoce převyšuje číslo 100, resp. 200, a všechny kusy „navíc“ se prostě někde vzít musely. Bylo to skutečně z dotisku pro obchodníky? Nebo si někteří tehdejší filatelističtí funkcionáři a vlivní sběratelé našli cestičky k vydavateli a poté s takto monopolně nabytými zásobami (pocházejícími z původního nákladu) přesedlali na dráhu filatelistických obchodníků? Na tuto otázku odpověď prozatím neznáme (a možná se jí ani nikdy nedozvíme).

Osobně se domnívám, že je samozřejmě nesmírně důležité snažit se poznat pravdu, ale současně zcela nemožné jakkoliv měnit minulost. Proto se s neblahými důsledky činnosti některých našich dávných předchůdců resp. budeme muset smířit - a jestli ne, konec konců nás přece nikdo nemůže nutit sbírat právě tyhle známky. Pokud se však přeneseme přes pěnu tehdejších omylů a pochybení a ponoříme se hlouběji do studia vlastní emise SO 1920, brzy zjistíme, že je určitě možné si jí zamilovat. Úžasná systematická studia vlastních knižtiskových vydání v kombinaci se systematickostí studia knižtiskových přetisků před námi otevře báječné obzory, za nimiž se můžeme pustit, ať už máme v kapse pár stokorun nebo třeba velké tisíce.

Oživený zájem o emisi SO 1920, který v posledních letech můžeme pozorovat, přitom jistě může vyústit v publikaci dalších poznatků, které naše dosavadní poznání mohou nejen rozvinout, ale i poopravit.⁹⁾ ■

LITERATURA:

- [1] Weiss, Jan: Československé plebiscitní známky (SO 1920). Zvláštní otisk z Českého filatelisty 1927, nákladem vlastním. Praha, 1927, str. 12.
- [2] Hirsch, Ervín a Franěk, Jaroslav: Československé známky. Fr. Borový, Praha 1935, str. 403.
- [3] Tovačovský, Oldřich a kol.: SO 1920. V. díl Monografie čs. známek. POFIS, Praha 1998, str. 18.
- [4] Věstník MPaT z 13.2. 1920, ust. 17. (viz [2], str. 391).
- [5] Hirsch, Ervín: Proč jsou vzácné? Československá filatelie, č. 4/1950, str. 56.
- [6] Pittermann, Pavel a kol.: Základní filatelistická terminologie. Československá filatelie - Praga 1988. Rapid, Praha 1988, str. 147.
- [7] Folprecht, Petr: Známká 500 h Hradčany s převráceným černým přetiskem SO 1920. Filatelie č. 2/2000, str. 32.
- [8] Bastl, Jan: Hradčany hodnota 500 h - dva typy. Filatelie č. 13/1964, str. 294.
- [9] Hirsch, Ervín: Je tomu třicet let, SO 1920 - 13.2. 1920. Československá filatelie č. 3/1950, str. 33.
- [10] viz [2], str. 394.
- [11] viz [2], str. 400.
- [12] Nebeský, Václav: Filatelistovo podzimní rozjímání. Pofis, Praha 1975, str.110.

⁹⁾ Na závěr zbývá ještě odpovědět na otázku O. Tovačovského „kde jdou ony nadbytečné zásoby?“ Jak jsme si ukázali, i u těch nejdražších položek (10 a 20 h) nebyla počáteční prodejní cena zdaleka tak vysoká jako dnes, a tak jsou nepochybně rozptýleny ve stovkách (a možná i tisících) sbírek u nás i v zahraničí.